

3732

ΜΙΝΔΗ-ΜΕΝΔΗ Η ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΩΝΙΟΥ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΒΟΛΗ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ
ΕΚ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ 1924
1926

A. M. Edmond Pottier
hommage de profond respect
et de reconnaissance

J. P. Karamy

ΜΙΝΔΗ-ΜΕΝΔΗ Η ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΩΝΙΟΥ

ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ.

1. ΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟΝ ΜΙΝΔΗ-ΜΕΝΔΗ ΚΑΙ ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΝΔΗΣ.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ πόλις Μένδη τῆς ἐν Μακεδονίᾳ Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἔκοψε κατὰ τὸν 6^{ον} π.Χ. αἰῶνα τελευτῶντα νομίσματα φέροντα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὡς πρόσθιον τύπον ὄνον ἰθυφαλλικόν, ἐφ' οὗ, παρὰ τὴν οὐρὰν ἐπικάθηται πτηνὸν ραμφίζον τὴν πυγὴν τοῦ ὄνου. Τὸ πτηνὸν τοῦτο ἄλλοι ὀνομάζουσι κόρακα, ἄλλοι κορώνην καὶ ἄλλοι ψᾶρα (εἰκ. 1· πρβ. Babelon *Traité des monnaies* II 1, 1131 ἐ. ἀρ. 1596-1605 ἐ. Head *Histor. num.*² 211. Regling *Zeit. f. Numismatik* XXXIV 1923, 7 ἐ. Babelon *Rev. numismatique*, 1922, 103 ἐ. — περὶ τοῦ εὐρήματος τῆς Καλλάνδρας, περιέχοντος νεώτερα νομίσματα τῆς Μένδης. Τὸ ἐν τῇ εἰκ. 1 νόμισμα εἶναι τὸ παρὰ Babelon *Traité* II 1, 2139 ἀρ. 1618 πίν. LI, 14 Paris· Cabinet des médailles).

1. Νόμισμα τῆς Μένδης (2:1).
 (*Ιχθυογράφημα Ἀ. Συγγροπούλου).

Ὁ Regling (*ZfN* 1923) ἀπορρίπτων τὴν περὶ τοῦ πτηνοῦ ὡς κόρακος παρὰ τε τοῖς προγενεστέροις καὶ αὐτῷ τῷ Babelon ἀπαντῶσαν ἐρμηνείαν καταλήγει εἰς τὴν παραδοχὴν τῆς γνώμης ὅτι τὸ παριστώμενον πτηνὸν εἶναι μᾶλλον ψᾶρ (Star), τὸ κοινῶς λεγόμενον ψαρῶνι, τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Βουραγιδῶν καὶ, ὅπως ὁ Madenhacker ἐν Ἀφρική, οὕτω καὶ τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, ἦτο εὐεργετικὸν τῶν βοῶν, τῶν ὄνων καὶ ἄλλων ζῴων, ἅτε ἀποσπῶν ἀπ' αὐτῶν πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ τροφήν τὰ ζωῦφια τὰ ἐνοχλοῦντα αὐτά. Τὴν γνώμην ταύτην ἀνέπτυξε πρῶτος ὁ Keller *Die antike Tierwelt* I (1909) 250. 267, ἰδίᾳ δὲ II 81. 98, ἐνθα ὁ κόραξ τῶν νομισμάτων τῆς Μένδης ταυτίζεται πρὸς τὸν Rosenstar. Περὶ τοῦ ὄνου ὡς διονυσιακοῦ ζῴου πρβ. Keller *αὐτ.* I 267. 269 *RE*² VI 1,626 ἐ. Σβορῶνος *Διεθν. Ἐφ. Νομ. Ἀρχ.* XIX 1918-19, 181 ἐ. Θαυμασταὶ προτομαὶ διονυσιακοῦ ὄνου ἐκόσμου ἀρχαίας κλίνας συμκοσίων, εὐρίσκονται δὲ συνειλεγμένα παρὰ Ransom *Ancient Greek Furniture* πρβ. καὶ ΠΑΕ 1914, 141. 142 εἰκ. 7 (Πέλλης).

Ὁ Macdonald *Coin types* 108 ἤκασε πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ νομισματικοῦ τύπου τῆς Μένδης τὴν ὑπαρξίν ἀγνώστου τινὸς ἡμῖν διονυσιακοῦ μύθου (πρβ. Head *HN*² 211. Regling *αὐτ.* 13 σημ.1). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ δραῖσις αὕτη τοῦ πτηνοῦ δυνατὸν νὰ ἦτο εὐεργετικὴ τῷ ὄνῳ ἐν τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ ἐν νεωτέροις ἴσως χρόνοις, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ νομισματικοῦ τύπου ἀμέσως εὐκρινὴς ἡ σχέσις τοῦ πτηνοῦ πρὸς τὸν ἐν διονυσιακῷ ὄργασμῳ εὐρισκόμενον ὄνον. Διότι ἐν τῇ νομισματικῇ παραστάσει δὲν πρόκειται περὶ ἀπλῶς νεμομένου ὄνου, ἐν ἡσυχῇ καταστάσει εὐρισκομένου, ἀλλὰ περὶ ὄνου ἔχοντος ἔκδηλον τὴν πρὸς τὴν διονυσιακὴν μανίαν σχέσιν αὐτοῦ. Δὲν εἶναι ἄρα πιθανὸν ὅτι καὶ ἐν ἔστω μέρος τῆς παραστάσεως εἶναι

ἄσχετον πρὸς τὴν ὄλην αὐτῆς ἔννοιαν. Διὰ τοῦτο ὁ Maedonald, καταφεύγων εἰς τὴν εἰκασίαν περὶ ἀγνώστου διονυσιακοῦ μύθου, ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν αἰσθητὴν καὶ πολὺ λογικὴν ἀνάγκην τῆς ἐνότητος τῆς ἐννοίας τῆς παραστάσεως, ἣτις διασπᾶται καὶ διαχέεται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ζυφοφίλου πτηνοῦ, ἀδιαφόρως καὶ ἀσυναρτήτως καθημένου ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ὄνου, ἀπησχολημένου δὲ περὶ ἔργον, ὅπερ οὐχὶ μόνον θὰ ἦτο ἀπλῶς ἀδιάφορον πρὸς τὴν κατάστασιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μεγίστης πρὸς ταύτην ἀντιθέσεως θὰ προεκάλει εἰς πάντα θεατὴν ἐντύπωσιν οὐχὶ εὐνοϊκὴν διὰ τὴν ἐνότητα τῆς παραστάσεως. Διότι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ συμβόλου ἀνεξαρτήτου τοῦ νομισματικοῦ τύπου, ἀλλὰ περὶ πτηνοῦ ἀναποσπάστως ἀνήκοντος εἰς τὴν ὄλην παράστασιν, τὴν ὄντως ἐντελῶς μοναδικήν.

Καὶ ἐὰν μὴ δεχθῶμεν τὴν ὑπαρξίν μύθου συνδέοντος τὸν κόρακα ἢ τὴν κορώνην πρὸς τὸν ὄνον, πάλιν ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ ραμφισμὸς δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ ὄνου. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι ὁ ραμφισμὸς οὗτος συνδέεται πρὸς αὐτὴν τὴν διονυσιακὴν ὑπερέντασιν τοῦ τετραπόδου. Εἴτε εἶχε διατυπωθῆ τὸ πρᾶγμα ἐν μύθῳ εἴτε ἦτο ἀγνώστου ὡς μῦθος, δὲν ἀποκλείει τὴν παρατήρησιν τῶν καθ' ἡμέραν τελευμένων, ἀφ' ὧν ἄλλως τε πλειστάκις ἀφορμῶνται οἱ μῦθοι. Τὸ πτηνόν, οἷονδῆποτε καὶ ἂν εἶναι, ραμφίζει τὴν πυγὴν τοῦ ὄνου εἴτε πρὸς ἀποκόμισιν ζωῦφιων εἴτε, ὅπερ πιθανώτερον πρὸς ἀποκόμισιν τροφῆς ἐκ τῶν περὶ τὸν χῶρον ἐκεῖνον ὑπολειμμάτων κόπρου. Ὁ ἐλαφρὸς νυγμὸς τοῦ εὐαισθήτου ἐκεῖνου τύπου τοῦ ζῴου χρησιμοποιεῖται ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, ἵνα δηλωθῆ ἡ ἐνισχυτικὴ τῆς καταστάσεως τοῦ τετραπόδου δρᾶσις τοῦ πτηνοῦ. Εἶναι δὲ οὕτω συνδεδεμένα πρὸς ἀλλήλα τὰ δύο σημεῖα, ὥστε δὲν φαίνεται ἀμέσως ποῖον ἐκ τῶν δύο εἶναι τὸ κύριον. Ἄλλ' ὅτι τὸ ἓν εἶναι ἀνεξάρτητον τοῦ ἄλλου, οὐδόλως φαίνεται πιθανόν. Τοῦναντίον παρατηρῶ ἀριστοτεχνικὴν τὴν παράστασιν τῆς ἡδονῆς τοῦ κτήνους ἐν τῇ θέσει τῆς κεφαλῆς καὶ ἐν τῇ ἄρσει τοῦ σκέλους. Θὰ ἦτο δὲ ἐπικίνδυνον νὰ περιοριζήταί τις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ ὁμοίων ἀκολάστων ἀρχαίων παραστάσεων παρασυρόμενος ὑπὸ νεωτέρων ἀντιλήψεων περὶ δημοσίας αἰδοῦς.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως νομίζω ὅτι ποιεῖ ὑπαινιγμὸν ἢ παράστασις.

Τὰ ἀρχαιότατα τῶν νομισμάτων τῆς Μένδης εἶναι, ὡς γνωστόν, ἀνεπίγραφα. Τὰ μετὰ ταῦτα κοπέντα φέρουσιν ἐπιγραφὴν ΜΙΝ, ΜΙΝΔΑΟΝ ἢ ΜΙΝΔΑΙΟΝ. Ὁ Babelon ἐνθ. ἀν. παρατηρεῖ ὅτι ὁ τύπος τοῦ ἐθνικοῦ ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτάτων νομισμάτων τούτων «εἶναι ἀδιαφόρως ΜΕΝ ἢ ΜΙΝ· ἔπειτα ὑπάρχει ΜΙΝΔΑΟΝ καὶ ΜΙΝΔΑΙΟΝ· ὁ δὲ τύπος ΜΕΝΔΑΙΟΝ ἐπικρατεῖ ὕστερον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰῶνος». Τὸ ἀκριβὲς εἶναι ὅτι τὸ ἐπιγράφιον ΜΕΝ δὲν ἀπαντᾷ ἢ μόνον ἄπαξ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἐπὶ νομίσματος, φέροντος ἰθυφαλλικὸν ἡμίονον ἢ ὄνον, ἦτοι ἐπὶ ἀργυροῦ τετραβόλου τῆς συλλογῆς H. Weber (Num. Chron. 1898, 252 ἀρ. 8). Τὸ τετρώβολον τοῦτο, ἐφ' ὅσον δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῶν ἀπεικονίσεων, δὲν εἶναι ἀναμφισβητήτως τῶν πρώτων ἐπιγεγραμμένων ἐκδόσεων, ἀλλὰ δύναται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον τοῦ μεταβεβλημένου ὡς πρὸς τὸν πρώτην συλλαβὴν ἐπιγραφίου, τοῦτο δέ, διότι ὁ τύπος ΜΕΝΔΑΙΟΝ εἶναι ὁ ὕστερον δι' ὅλης τῆς σειρᾶς τῶν νομισμάτων τῆς Μένδης κρατῶν. Διὰ τοῦτο δὲ σχεδὸν περιττεύει νῦν πλέον ἢ ἐπανόρθωσις τῆς γνώμης τοῦ Kirchhoff Studien z. Gesch. des griech. Alphabets⁴ (1887) 119 ἐ, ὅτι προγενέστερος εἶναι ὁ τύπος τοῦ νομισμ. ἐπιγραφίου ΜΕΝΔΑΙΟΝ, ὕστερος δὲ ὁ τοῦ ΜΙΝΔΑΟΝ.

Ἀπομένει ἄρα ὡς πρῶτος τύπος τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ὁ τοῦ ΜΙΝΔΗ. Ἄλλ' ὁ σχηματισμὸς Μίνδη ἀπὸ τοῦ μίνθη εἶναι οὕτω σύμφωνος πρὸς τοὺς φθογγολογικοὺς νό-

μους τῆς Μακεδονίας ἐν τῇ ἀποδόσει τῶν δασέων διὰ τῶν μέσων καὶ δὴ καὶ τοῦ θ διὰ τοῦ δ (πρβ. κεφαλή-γαβαλά, ὄφρúες-ἀβρούφες, Ξανδικός-Ξανθός (Ξοῦθος), δάνος-θάνος καὶ ἄλλα (πρβ. Γ. Ν. Χατζιδάκι Περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων = ἐν Γλωσσολογικαῖς μελέταις Α, 95 ἑ. καὶ μετὰ τοῦτον Ο. Hoffmann Die Makedonen 50.51. Thumb Handbuch der griech. Dialekte 8· κ.ἄ.), ὥστε δύναται τις ἀδιστάκτως νὰ θεωρήσῃ τὸν διὰ τῶν ἀρχαιοτάτων νομισμάτων μεμαρτυρημένον τύπον **Μίνδη** ὡς ὄντως πρῶτον Μακεδονικόν, ὡς ὑστερογενῆ δὲ τὸν τύπον **Μένδη**. Ἴσως θὰ ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ ε ἐσφύζετο, τονούμενον ἐν τῇ λ. **Μένδη**, μεταφερομένου δὲ τοῦ τόνου ἐπ' ἄλλης συλλαβῆς ἐν παραγώγοις τύποις, οἷον Μενδαῖος, ἠτόνει καὶ μετέπεσεν εἰς ι ὡς καὶ σήμερον ἐν τῇ βορείᾳ Ἑλλάδι διὰ τὸν διάφορον τονισμόν συμβαίνει.

Τὴν διμορφίαν τοῦ τοπωνυμικοῦ ἐτόνισεν ἤδη ὁ Wolfg. Helbig ἐν Arch. Ztg 1862, 309, ὑποπτεύσας ὅτι τὸ ἐν τῷ κώδικι τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου Rehdigepanus ὑπεργεγραμμένον ι (Μένδην, καθ' ἃ ἐν τῇ ἐκδόσει φέρεται: **Ἀπολλόδωρος Μένδην αὐτήν φησι**), ἴσως κατὰ λάθος ἐγράφη ὑπὲρ τὸ η ἀντὶ νὰ γραφῆ ὑπεράνω τοῦ ε, ὥστε νὰ μαρτυρῆται καὶ ἄλλως ὁ τύπος **Μίνδη**. Ἐπάγεται δὲ ἐκεῖ ὁ Helbig ὅτι **Μίνδη** θὰ εἶναι τὸ ἀρχέγονον Ἴωνικὸν τοπωνύμιον, ὅπερ δι' Ἀττικὴν ἐπίδρασιν (περὶ τὸ 470 π. Χ.) μετεγράφη εἰς **Μένδη**, ὅπως τὸ Ἴωνικὸν **ἰσιτή** ἐγένετο **ἑστία**. Οὕτω προσεπάθησε μὲν νὰ ἐρμηνεύσῃ ὁ Helbig τὴν διμορφίαν τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὄνομα δὲν ἐξήτασε. Ὅτι εἰς τὸ τοπωνύμιον ὑπόκειται ἡ λέξις **μίνθη** καὶ καθ' ἑαυτὸ μὲν κρίνων τὸ πρᾶγμα εὐρίσκω πιθανώτατον, ἀλλὰ κυρίως καὶ μετὰ μεΐζονος βεβαιότητος συμπεραίνω ἐκ τῆς μὴ παρατηρηθείσης μέχρι τοῦδε ὑπάρξεως συγγενοῦς δημοτικοῦ ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει τῆς Μένδης, τῇ Ἐρετρίᾳ. Περὶ τῶν ἀποικιῶν τῆς Ἐρετρίας πρβ. Fr. Bilabel Die ionische Kolonisation (=Philologus Suppl. XIV, 1, Leipzig 1920) 217. Pauly RE² VI 422 (Philippson) καὶ Supplementb. IV 376 (Geyer). Μεταξὺ τῶν ἐκ τῶν καταλόγων Ἐρετριέων δημοτῶν συναχθέντων ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Σταυροπούλου ὀνομάτων Ἐρετρικῶν δήμων ἀπαντᾷ ἐν Ἐρετρίᾳ καὶ ὄνομα δήμου **Μινθοῦς** (πρβ. Ἀρχ. Ἐφ. 1895, 150 § 15. IG XII 9, σελ. 209 ἐν λ. Eretria· demi Eretr.). Εἶναι δὲ τὸ **Μινθοῦς** τοῦτο δηλωτικὸν πλησμονῆς, ἴσον τῷ **μινθῶν** καὶ παρηγμένον ἐκ φυτοῦ, ὡς καὶ ἄλλα γνωστά, ἰδίᾳ Ἀττικὰ τοπωνυμικά, ὡς ἤδη ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ Σταυρόπουλος πρβ. καὶ Geyer Topographie und Geschichte der Insel Euböia 79, ἔνθα ἀναφέρεται καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Köhler γενομένη περιττὴ συμπλήρωσις τοῦ **Μινθουντόθεν** εἰς **Ἀμινθουτόθεν**. Ἡ **Μίνδη-Μίνθη** εἶναι ἀπλῶς αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ φυτοῦ, ἀλλ' ἐν περιληπτικῇ πάντως ἐννοίᾳ καὶ τοῦτο. Ἀνάλογα ἐκ τῆς περὶ τὴν Μένδην χώρας εἶναι ἡ **Ἀκανθος** καὶ ἡ **Ὀλυνθος**, ἀμφοτέρω ἐκ τοῦ βοτανικοῦ βασιλείου εἰλημμένα. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ὅτι, ἐνῶ τὰ ἄλλα ἔμειναν γλωσσικῶς ἀνεπηρέαστα ὑπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ περιβάλλοντος (Ὀλυνθος οὐχὶ Ὀλυνδος καὶ Ἀκανθος οὐχὶ Ἀκανδος), ἡ μίνθη ἐμφανίζεται ὡς **Μίνδη** καὶ μεταπίπτει εἰτα εἰς **Μένδην**. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι οἱ Ἐρετριεῖς ἀποικοὶ, προσηγηθέντες, ὑπέστησαν πλεόν τῶν ἄλλων τὴν γλωσσικὴν ἐπίδρασιν συνοικητόρων τυχόν ἐν τῇ νέᾳ πόλει Μακεδόνων ἢ καὶ ὅτι εἶχεν ἤδη ὁ τόπος τὸ ὄνομα **Μίνδη** παρὰ τοῖς ἐπιχωρίοις Μακεδόσι, διὰ τοῦτο δέ, εἰ καὶ βεβαίως οὐχὶ μόνον διὰ τοῦτο, καὶ ἐξελέγη ὑπὸ τῶν ἀποίκων Ἐρετριέων, ἐνθυμουμένων τὸν ἐν τῇ πατρίδι **Μινθοῦντα**.

Ἄξια παραβολῆς ὡς πρὸς τὸν γλωσσικὸν τύπον εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἐν λ. **Τίνδιον** ἀναφερομένη **Τίνδη Θράκης Χαλκιδικῆ πόλις**, ἣτις

νομίζω ὅτι συνδέεται πάντως πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡσυχίου ἀναφερομένην γλῶσσαν: *τινθόν*, *ἐφθόν*, (πρβ. λεξικά) καὶ *τινθαλέος*—*θειμὸς* κλπ· ὥστε Τίνθη=Τίνθη=Θέριμη.

Ἐσαύτως ἀξία προσοχῆς γλωσσικῶς εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου Η, 123 ὡς παρὰ τὸν Θερμαῖον κόλπον κειμένη ἀναφερομένη πόλις *Σίνδος*, (Fick VO. 106, 191), ἣν ὁ Στέφανος λέγει *Σίνθον*, αἱ δὲ Ἀττικαὶ φορολογικαὶ ἀναγραφαὶ καλοῦσι *Σίνον* (πρβ. Boeckh Staatshaushalt der Athener II, 728 καὶ Stein (εἰς Ἡρόδοτον αὐτ.) ὅστις βεβαιοῖ τὸν τύπον *Σίνδος* καὶ ἐκ τοῦ Ἀντιοχέως γραμματικοῦ, τοῦ Ἡρωδιανοῦ δὲ μαθητοῦ, Ἀρχαδίου 48,9). Ἐκ τοῦ Ἡσυχίου εἶναι περιειλημμένη ἐν τοῖς λεξικοῖς ἡ γλῶσσα: *σίνδης γέρων*.

Κατὰ ταῦτα αἱ ἐν τῷ λεξικῷ τῶν κυρίων ὀνομάτων τοῦ Pape καὶ Benseler ἐν λ. Μένδη ἀπαντῶσαι ἐτυμολογίαι ὅτι τὸ Μένδη=Μέλδη ἦτοι Schmelz εἶτε ἐκ ῥίζης *Μεν*=*Leibe* ἦτοι Μένουσα δὲν φαίνονται οὐδεμιᾶς ἀξιαί προσοχῆς.

Ὅτι ἐκ τοῦ μίνθη προήλθεν ὁ τύπος *μένθη—Μένδη δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Βέβαιον εἶναι ὅτι τύπου τούτου προσηγορικῶς *μένθη δὲν ἐσώθη παράδειγμα, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον δύναται τοῦτο νὰ ἐξακριβωθῇ διὰ τῶν λεξικῶν. Εἶναι ἐν τούτοις ἀξιὸν σημειώσεως ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀποδίδουσι τὴν Ἑλλην. *μίνθη* διὰ τῆς Λατ. λέξ. ἢ μᾶλλον μεταγραφῆς *mentha*.—Ὁ Στέφανος ὁ Βυζ. ἐν λ. *Καλαμίνθη* σημειοῦται: *Καλαμίνθη, ἣτις καὶ Καλαμίνθη, πόλις Λιβύης. Ἐκαταῖος περιηγήσει. Κρεῖττον οὖν ὡς Ἡρόδοτος διὰ τοῦ ἰ πόλις Φοινίκων*. Ἄλλ' ἐνταῦθα ἴσως πρόκειται περὶ ξένου ὀνόματος.

Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἐρμηναίαν τοῦ τοπωνυμίου *Μίνδη*—*Μένδη*. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν λ. *μίνθη* ὀφείλομεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι παρὰ τὴν κυρίαν αὐτῆς σημασίαν, ἣτις δηλοῖ τὸ γνωστὸν εὐῶδες φυτόν, εἶχε καὶ ἄλλην, καταχρηστικὴν πιθανώτατα ταύτην. Ἡ κόπρος τῶν κτηνῶν ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *ὄνθος*, ἀλλ' ἐκαλεῖτο ἴσως καὶ *μίνθη*. Διότι, ἐν ᾧ ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἡσυχίου ἐν λ. *μίνθη* καὶ ἐν λ. *ψώζος* μανθάνομεν ὅτι μίνθη καὶ μίνθος λέγεται ἡ ἀνθρωπιὰ κόπρος, ἐν τῷ εἰς Ἀριστοφάνους Πλουῦτον στ. 313 ἀρχαίῳ σχολίῳ ὡς ἐρμήνευμα τοῦ ἀριστοφανείου στίχου: *μινθώσομεν θ' ὥσπερ τράγου τὴν ῥίνα* κεῖται: *μίνθος κυρίως ἢ τοῦ τράγου κόπρος, καταχρηστικῶς δὲ καὶ ἢ τοῦ ἀνθρώπου* (πρβ. ἔκδοσιν σχολίων ὑπὸ Rutherford I σελ. 40). Ἀφοῦ ἄρα ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς ῥητῶς λέγει ὅτι ἡ μίνθη καταχρηστικῶς δηλοῖ τὴν ἀνθρωπίνην κόπρον, εἶναι σαφές ὅτι ἄλλως κανονικῶς ἐδήλου αὕτη τὴν κόπρον τῶν ζώων, τοῦτο δὲ δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ Ἀριστοφάνους. Ὅτι ὁμοίως ἡ μίνθη ἐδήλου «κυρίως τὴν κόπρον τοῦ τράγου», ἦτοι μόνην ταύτην, ὑποθέτω ὅτι εἶναι τοῦ σχολιαστοῦ γνώμη, ἣν οὗτος θὰ ἐσχημάτισεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀριστοφάνους.

Ὁ Leo Meyer ἐν τῷ Handbuch der griechischen Etymologie IV, 380 παραβάλλων τὸ *μίνθη*=κόπρος ἢ Menschenkot πρὸς τὴν *μίνθη* τὸν ἡδύοσμον εἰκάζει ὅτι ἀμφότερα διὰ τὴν ἰσχυρὰν ὁσμὴν ὀνομάσθησαν ὁμοίως. Παρατηρῶ ἐν τούτοις ὅτι καὶ ἡ λέξις *ὄνθος*=κόπρος ζώων παρουσιάζεται ἐν τῷ παραγῶγῳ ῥήματι *ὄνθυλεύω* καὶ μετὰ τοῦ *μονθυλεύω*. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον ὅτι αἱ δύο λέξεις, παρὰ τὴν σημασιολογικὴν, ἔχουσι καὶ ἐτυμολογικὴν συγγένειαν. Ὁ Leo Meyer ἐν λ. ὄνθος σημειοῦται ὅτι εἶναι «σκοτεινὴ ἢ ἀρχὴ τῆς λέξεως»· πρβ. καὶ Boisacq Dictionn. étym. 639. 703.

Ἐπανερχόμενος εἰς τὸν νομισματικὸν τύπον τῆς Μένδης παρατηρῶ ὅτι ὁ κόραξ, ὁ ὑπὸ τοῦ Keller καὶ τῶν ἀκολουθούντων αὐτῷ ἐκληφθεὶς ὡς ψάρο, δὲν ραμφίζει τὴν πυγὴν τοῦ ὄνου εἰ μὴ μόνον πρὸς ἀποκόμισιν τροφῆς.

Τὴν ὀρθὴν δὲ ταύτην ἐντύπωσιν ἔχει ἤδη ὁ Mionet Supplém. III σ. 82 ἀρ. 500 λέγων ὅτι ὁ κόραξ παρίσταται «*ab ano pascens*».

Καὶ ὁ Cadalvene Recueil de médailles gr. inéd. (1825) 64 ἀρ. 5 περιγράφων ὅμοιον νόμισμα καταλήγει: dessus la croupe un corbeau introduisant son bec dans l'anus de l'animal pour y prendre sa nourriture.

Καὶ ὁ H. Weber Num. Chron. 1898, 256 ἀρ. 20 περιγράφει ὀρθῶς κατὰ τὴν παράδοσιν: on back crow *ab ano pascens*.

Καὶ ὁ Babelon Revue Numism. 1912, 12 ἀρ. 22—23, ἰδίᾳ δὲ ἐν Rev. Num. 1922, 115 διατηρεῖ τὴν ὀρθὴν ἐκδοχὴν τῆς ἀσχολίας τοῦ κόρακος: Le corbeau était aussi un animal répugnant et c'est ce caractère que nous devons lui reconnaître sur les monnaies de Mendé. c'est un mangeur de charognes et d'excréments.... C'est ce côté répugnant des mœurs du corbeau et de la légende de l'âne Silène qu' aexploité la numismatique de Mendé dès ses origines.

Καὶ ὁ μακαρίτης Σβορώνος ἐν Διεθν. Ἐφημ. Νομ. Ἀρχ. (13) 1911, 252 ἀρ. 151, περὶ ὁμοίου νομίσματος τῆς Μένδης προκειμένου, περιγράφει: «ἐπὶ τῶν ὀπισθίων τοῦ ὄνου κάθηται κόραξ ἀφαιρῶν τὸν ὄνθον ἀπὸ τοῦ προκτοῦ τοῦ ὄνου». Παραλείπω πλείστας ἄλλας περιγραφὰς καταλόγων συλλογῶν ἢ πωλήσεων, αἵτινες ἐπαναλαμβάνουσι τὴν παραδεδομένην ἐκδοχὴν.

Ἀλλὰ πάντες οἱ προειρημένοι, καίπερ ὀρθῶς παρατηροῦντες, δὲν προέβησαν τὸ μικρὸν ἔτι βῆμα πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ νομισματικοῦ τύπου

Ἡ δευτέρα σημασία τῆς λ. μίνθη, ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τῆς λ. ὄνθος, παρέχει ἡμῖν τὴν κλεῖδα τοῦ «Ἀριστοφανείου» λογοπαιγνίου ἐπὶ τοῦ Μενδαίου νομίσματος. Ὁ δὲ κόραξ τρώγων τὴν μίνθην τοῦ ὄνου εἶναι συγχρόνως καὶ ὁ προάγων τὴν ἐκδηλον διονυσιακὴν κατάστασιν τοῦ ὄνου, συνδέεται ἄρα καὶ πρὸς τὴν διονυσιακὴν φύσιν τοῦ ζώου.

Ἀξία προσοχῆς εἶναι καὶ ἡ πρό τιος ὑπὸ τοῦ P. Kretschmer ἐν Glotta XII 1923 104 (πρβ. καὶ σ. 261. 283), ἐξετασθεῖσα λατινικὴ λέξις mentula (αἰδοῖον), ἢ πιθανώτατα ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὴν λ. menta - μίνθη σχετισθεῖσα.

Διδακτικὸν δὲ εἶναι καὶ τὸ χωρίον τοῦ Διοσκορίδου III 34 ὅτι *ἡ μίνθη ἦτοι ὁ ἠδύοσμος ἀφροδίσια ἐρεθίζει*. Τὴν ἐρωτικὴν δὲ σημασίαν τῆς μίνθης, τοῦ φυτοῦ, ἀνευρίσκει ὁ Kretschmer καὶ ἐν τῷ παρὰ Στράβωνι VIII 344 ἀναφερομένῳ μύθῳ, τῷ συνδεομένῳ πρὸς τὸ παρὰ τὴν Τριφυλικὴν Πύλον ὄρος Μίνθην. *Πρὸς ἕω δ' ἐστὶν ὄρος, τοῦ Πύλου πλησίον, ἐπώνυμον Μίνθης, ἣν μυθεύουσι καλλακὴν τοῦ Ἄδου γενομένην, πατηθεῖσαν ὑπὸ τῆς Κόρης εἰς τὴν κηπαίαν μίνθην μεταβαλεῖν, ἣν τινες ἠδύοσμον καλοῦσι*. (πρβ. Κοραῆ Στράβωνος Γεωγραφικὰ τόμ. Δ. 136. Ἀπολλοδώρου Βιβλιοθ. τόμ. β' σ. 65. Ὀπτιανοῦ Ἀλιευτικὰ 3,492. Φώτιον ἐν λ. Μίνθα. Ovid. Metam. IX 729).

Ὡσαύτως χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παρὰ τῷ Φωτίῳ πληροφορία τοῦ Ζηνοδότου: *Ζηνόδοτος δὲ τὴν Ἰγγα ὑπ' ἐνίων Μίνθην λέγεσθαι, θυγατέρα μὲν οὔσαν Πειθοῦς, Ναῖδα δὲ νύμφην* Τὸ πτηνὸν Ἰγγξ, ἢ σεισοπυγίς, ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων, ὡς διδάσκει ὁ Θεόκριτος ἐν τῷ 2ῳ εἰδυλλίῳ, καὶ ὡς φίλτρον, διότι ἐπιστεύετο *ἐν τῇ φύσει ἔχειν ἐρωτικὴν πειθῶ*. Ἀφοῦ ἄρα ἡ Ἰγγξ ἐταυτίζετο πρὸς τὴν νύμφην *Μίνθην*, ὀφείλει νὰ ἀποδοθῇ αὐτῇ περίπου ἡ αὐτὴ φύσις, οὕτω δέ, κατὰ τὸν Kretschmer, εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ λαϊκὸν πνεῦμα μετεχειρίζετο τὴν λέξιν (μίνθη), menta-mentula καὶ πρὸς κεκαλυμμένην ἔκφρασιν

τοῦ φαλλοῦ. Ὅτι ἡ λ. *mentula* συνδέεται πρὸς τὴν *menta* - μίνθη μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ *mentum* - *mons* - *eminere*, πρὸς ὃ ἐσχέτισεν αὐτὸ ὁ Walde *Lateinisches etymologisches² Wörterbuch* 477 (παρὰ Kretschmer αὐτ.), εἶναι πιθανώτατον. — Ἀλλὰ καὶ ἄλλη δύναται νὰ εἶναι ἡ αἰτιολογικὴ σχέσις τῶν δύο λέξεων, τῆς μίνθης - *mentula* (*menta*), πιθανῶς δὲ ἡ αὐτὴ, ἣτις προεκάλεσεν, ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, καὶ τὴν χρῆσιν τῆς μίνθης ἀντὶ τῆς κτηνώδους κόπρου. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ἔχει τὸ πρᾶγμα, σημαντικὴ εἶναι ἡ σχέσις τῆς μίνθης πρὸς τὰ ἐρωτικά. Δὲν εἶναι βεβαίως ἀδύνατον νὰ προϋπῆρξεν ἤδη καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἢ χρῆσις τῆς μίνθης ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς *mentula*, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ τεκμηριωθῇ ἐκ τῆς γραπτῆς παραδόσεως. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ σχέσις τοῦ ἰθυφαλλικοῦ ὄνου τῆς Μένδης καὶ τοῦ ῥαμφίζοντος τὴν πυγὴν αὐτοῦ κόρακος εὐρίσκεται κατ' ἐμὴν γνώμην ἐν ἀναμφισβητήτῳ σχέσει πρὸς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, ἢ δὲ νομισματικῇ αὐτῇ παράστασις λαμβάνουσα τὴν ἔννοιαν ταύτην θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ πρὸς στήριξιν καὶ πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἐρμη-
 νείας τοῦ Kretschmer.

Πρὸς τούτοις εἶναι ἀξία προσοχῆς ἡ μεταγραφὴ τῆς λ. *μίνθη* εἰς τὴν Λατινικὴν *mentha* ἣτοι ἡ ἀπόδοσις τοῦ *ι* διὰ τοῦ *ε*. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ εἶχεν ἤδη προηγηθῆ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, εἰς τοῦτο δὲ ἄγει ἡ παρατήρησις τῆς Μίνδης - Μένδης καὶ τοῦ διπλοῦ Καλαμίνθη καὶ Καλαμένθη. Ἀνάλογος παραλληλία *ι* καὶ *ε* παρατηρεῖται καὶ ἐν ἄλλαις Ἑλλην. ρίζαις, πρβ. K. Brugmann *Griech. Grammatik³* 29 § 8 σημ. 170 § 53 σημ. 2. 287 § 334, ἀλλ' ἐνταῦθα πρόκειται περὶ διαφορῶν φαινομένων. Σημειωτέα δ' ὅμως τὰ ἐπὶ νομισμάτων *Σεκνῶν* - *Σικνῶν* καὶ ΣΕΛΥΝΙΥΣ Παμφυλιστί, *Σίλλων* δ' Ἑλληνιστί (J. Friedländer *Zeit. f. Num.* (4) 1877, 300 — Regling ἐνθ' ἄν.).

Ὅστε ὁ περὶ τὴν πυγὴν τοῦ κτήνους ραμφίζων καὶ ἔτι μᾶλλον τὸν ὄνον ἐρεθίζων κόραξ εἶναι οὐχὶ μόνον ἀδροτάτη καὶ τὴν μελανόγραφον ἰδίᾳ ἀγγειογραφίαν ἐν τῇ ἀγροίκῳ αὐτῆς ἀφελείᾳ ἀναμιμνήσκουσα παράστασις, ἀλλὰ καὶ ζωηρὸς ὑπαινιγμὸς εἰς τὸ ὄνομα τῆς πόλεως.

Τὴν χαρακτηριστικὴν ταύτην ἀδρότητα τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου, πολὺν χρόνον πρὸ τοῦ Ἀριστοφάνους ἀκμάσασαν ἐν τῇ τέχνῃ, δὲν φαίνεται ὅτι πρῶτον ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς γῆς ἀνέπτυξαν οἱ Μενδαῖοι. Ἡ ἐκπέμψασα αὐτοὺς μητρόπολις Ἐρέτρια εἶχεν ἤδη κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀποικίας καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεπτυγμένην φιλοτεχνίαν. Ἐκτὸς τῶν λειψάνων τῶν λαμπρῶν ἐναετίων τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ἅτινα μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀκμαζούσης ἐπείσεως ἢ ἰθαγενεῦς ἀρχαϊκῆς πλαστικῆς, εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ κεραμικὴ τῆς πόλεως καὶ ἡ μεταλλοτεχνία. Ἰδίᾳ ὅμως διδακτικῇ μοί φαίνεται ἡ μνεῖα τοῦ μεγάλου ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῷ Μουσεῖῳ ὑπ' ἀριθ. 1007 ἀποκειμένου Ἐρετρικοῦ ἀμφορέως, οὗ ἡ ἑτέρα τῶν παραστάσεων ἡ τοῦ σιληνοῦ μετὰ τῆς δορκάδος ἀποπνέει ὄντως ὑπερσφριγῶσαν διονυσιακὴν ἰταμότητα, ἀξίαν μητέρα τῶν Μενδαίων τέκνων. (Ἀρίστην κατὰ ζωγραφικὸν ἀντίγραφον γενομένην ἀπεικόνισιν παρέχει τελευταῖον ὁ E. Buschor ἐν τῇ τοῦ Furtwängler — Reichhold *Griechische Vasenmalerei Serie III Texts.* 217 εἰκ. 104). Ὅσαύτως σημαντικὴ πρὸς ἀπόδειξιν τῆς στενῆς ἀπὸ τῆς μητροπόλεως ἐξαρτήσεως τῆς ἀποικίας εἶναι ἡ εὐρεῖα ἐν Ἐρετρίᾳ λατρεία τοῦ Διονύσου (Bilabel *Ion. Kolonisation* 219), ἣς καὶ ἐν Μένδῃ ἔχομεν ἀπτότατα τεκμήρια τὰ νομίσματα, ἀσφαλῶς δὲ θὰ ἔχωμεν πλείονα μαρτύρια, ὅταν ἀνασκαφῇ ἢ ὅλως ἀνεξερευνήτος ἀκόμη Μένδη.

2. Η ΠΑΤΡΙΣ ΤΟΥ ΠΑΙΩΝΙΟΥ.

Εἶναι φυσικὸν ὅτι ὁ περὶ Μένδης λόγος φέρει καὶ πρὸς τὸν Μενδαῖον Παιώνιον, τὸν ἐκ τῶν Ὀλυμπιακῶν γλυπτῶν ἔργων καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς Νίκης γνωστότατον καλλιτέχνην. Τοῦτο δέ, διότι περὶ τὴν πραγματικὴν πατρίδα τοῦ Παιωνίου κρατεῖ σήμερον παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἀρχαιολόγων οὐχὶ ὀρθὴ γνώμη, ἐντελῶς δὲ ἀδικαιολογήτως.

Ἴδου δὲ πῶς ἀκριβῶς ἔχει τὸ ζήτημα.

Ἦδη πολὺ πρὸ τῆς εὐρέσεως τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀρχαίων ὁ Sillig Catalogus artificum (1827) σ. 311 ἐπληρώθησε κρατοῦσαν τότε ἐκ παρερμηνείας τοῦ χωρίου τοῦ Πausanίου V, 26, 1 γνώμην ὅτι ὑπῆρξε καλλιτέχνης Μενδαῖος ἐκ Παιονίας (*Μεσσηνίων δὲ τῶν Δωριέων οἱ Ναύπακτόν ποτε παρ' Ἀθηναίων λαβόντες ἄγαλμα ἐν Ὀλυμπίᾳ Νίκης ἐπὶ τῷ κίονι ἀνέθεσαν τοῦτό ἐστιν ἔργον μὲν Μενδαίου Παιωνίου, πεποιήται δὲ ἀπὸ ἀνδρῶν κλπ*), ἀποκατέστησε δὲ τὸν ἐκ Μένδης Παιώνιον: fuit enim, λέγει, Paeonius Mendae urbe in Thracia (cf. Poppo Prolegg. ad Thucyd. II 375) natus. Ὁ Brunn Geschichte der griech. Künstler (Α' ἔκδ. 1852, Β' ἔκδ. 1889) I, 244 (I, 171) φρονεῖ ὅτι «ὁ Παιώνιος ἦτο ἐκ τῆς ἐν Θράκῃ Μένδης, ὅπως σαφῶς πληροφοροεῖ ὁ Πausanίας (V, 10, 8)». Ἄλλ' ὁ αὐτὸς Brunn ἐν Sitzungs-Berichte der bayr. Akademie 1876 I 3, 315—342 (= Klein. Schriften II, 184 ἔ.) λέγει περὶ τοῦ Παιωνίου ὅτι ἦτο «ἐκ Μένδης, πόλεως τῆς Μακεδονικῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου Παλλήνης, Πausan. V, 10, 6».

Πρὸς τὴν δευτέραν ταύτην γνώμην τοῦ Brunn συνετάχθη καὶ ὁ Π. Καββαδίας Ὁ Παιώνιος καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ (Ἀθήναι 1879) σελ. 6 σημ. 2: ἄλλ' ἐν τῇ νεωτάτῃ αὐτοῦ Ἱστορία τῆς ἀρχαίας τέχνης (1924), 667 ὁ Καββαδίας δέχεται τὴν ἐκ Θράκης καταγωγὴν τοῦ Παιωνίου.

Ὁ Ἐπαμ. Δελιγεώργης γράφων ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν τοῦ 1876 ἀρ. 853—4 (14^{ης} Αὐγούστου) ἀναμνήσεις ἐξ Ὀλυμπίας ἀκολουθεῖ κατὰ λέξιν τῷ Πausanία καὶ θεωρεῖ τὸν Παιώνιον Θραῖκα ἐκ Μένδης.

Ὁ Ἰω. Πανταζίδης ἐν τῇ Ἐστία τοῦ 1879 ἀρ. 182 (τῆς 24^{ης} Ἰουνίου) ἀκολουθῶν τῷ Brunn (Sitz. Ber. ἐνθ' ἀν.) δέχεται ὅτι ὁ Παιώνιος ἦτο ἐκ τῆς Μακεδονικῆς ἐπὶ τῆς Παλλήνης Μένδης.

Ὁ ὑπὸ στοιχεῖον Δ γράφων ἐν τῷ περιοδικῷ Κλειῶ τοῦ 1879 ἀρ. 954 (τῆς 29^{ης} Σεπτεμβρίου) ἐπικρίνει τὸν Πανταζίδην καὶ διακρίνει δύο Μένδας τὴν Θρακικὴν, ἐξ ἧς ὁ Παιώνιος, καὶ τὴν Μακεδονικὴν. Ὁ Ἰω. Πανταζίδης δευτερολογῶν ἐν τῇ Ἐστία τοῦ 1879 ἀρ. 203 (τῆς 18^{ης} Νοεμβρίου) ὑποστηρίζει διὰ βραχέων τὴν ὑπὲρ τῆς Μακεδονικῆς Μένδης γνώμην. Τέλος ὁ Μαργαρ. Δήμιτσας ἐν τῷ Περὶ τῆς ἀληθοῦς πατρίδος τοῦ ἐξόχου καλλιτέχνου Παιωνίου (Ἀθήναι, 1881) ὑποστηρίζει τὴν ὑπὲρ τῆς Θρακικῆς Μένδης ἄποψιν.

Τὴν ὑπὲρ τῆς ἐν Θράκῃ Μένδης πληροφορίαν τοῦ Πausanίου, ἣν ἐδέχθη, ὡς εἶπον, ὁ Brunn ἐν τῇ Gesch. der griech. Künstler I 244, ἐνίσχυσεν ὁ Kirchhoff ἐν Studien Zur Gesch. des griech. Alphabets (1878) 120 σημ. 1 διὰ τῆς παρατηρήσεως τῆς ἰωνικότητος τῆς ἐπὶ τοῦ βάρθρου τῆς ἐν Ὀλυμπίᾳ Νίκης ἐπιγραφῆς τοῦ Παιωνίου, ἣτις ἀριστα, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Kirchhoff, συνεπιβάζετο πρὸς τὴν ἐν τέλει τοῦ αὐτοῦ βιβλίον τοῦ Πausanίου πληροφορίαν (V, 27, 12): «τὸ μὲν δὴ Θρακικόν τι εἶναι τεῖχος ἢ πόλις

ἔοικεν ἢ Σίπτη, Μενδαίοις δὲ αὐτοῖς γένος τε Ἑλληνικὸν καὶ ἀπὸ Ἰωνίας ἐστίν, οἰκοῦσι δὲ ἀπὸ θαλάσσης ἄνω τῆς πρὸς Αἴνω πόλει». Ὁ Kirchhoff ἄρα εἶναι ὁ στηρίζας τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν τοῦ Πausανίου. Κατὰ τοῦτον δὲ καὶ ὁ Dittenberger καὶ Purgold ἐν Olympia V (1896). Die Inschriften σ. 382 καὶ ὁ Dittenberger Sylloge³ I 80 σημ. 4 δέχονται ὡς ἀποδεδειγμένην πλέον πατρίδα τοῦ Παιωνίου τὴν ἐν Θράκῃ Μένδην, διὰ τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου V, 27, 12, «ubi et situs et originis definitio de illa (τῆς Μακεδονικῆς δηλ.) cogitare vetat».

Ἀπὸ τοῦ Kirchhoff, μεταπέσαντος καὶ τὸν Brunn, θεωρεῖται ὑπὸ πλείστον μέχρι σήμερον ἀναμφισβήτητον πόρισμα, ὅτι ὑπῆρξαν δύο πόλεις Μένδαι, ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἐτέρας αὐτῶν, τῆς ἐν Θράκῃ, κατήγετο ὁ Παιώνιος. Ὅπως περιττὸν εἶναι νὰ ἐξάρω τίνα σημασίαν προσέδωκαν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς Μικρασιατικῆς Ἰωνίας καταγωγὴν τῆς πατρίδος τοῦ Παιωνίου οἱ μέχρι σήμερον ἀσχοληθέντες περὶ τὴν ἐρμηνεῖαν τῆς τέχνης αὐτοῦ.

Ἄλλ' εἶναι περίεργον ὅτι οὐδεὶς ἢ σοβαρῶς ἀντεῖπεν ἢ ἐπέμεινε τάντιθετα ὑποστηρίζων ἀπέναντι τοῦ Kirchhoff, ὅστις κατώρθωσεν οὐχὶ μόνον νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν γνώμην αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ λησμονηθῶσιν ἐντελῶς αἱ ἐλάχισται ἀντίθετοι γινῶμαι παρὰ τε Frazer Pausanias τόμ. III, 646 καὶ Hitzig—Blümner Pausanias II 1, 280.

Ἦδη ὁ Palmerius ἐν χειρογράφῳ τινὶ διώρθωσε τὰς δύο λέξεις τοῦ χωρίου τοῦ Πausανίου πρὸς Αἴνω εἰς πρὸς Σάνη? ἔχων τὴν γνώμην βεβαίως ὅτι ὁ Πausanias νοεῖ τὴν γνωστὴν ἡμῖν ἐν τῇ Παλλήνῃ Μένδην, ἧς πλησίον ἦτο ὄντως ἡ πόλις Σάνη, πολὺ δὲ ἀπομακρυσμένη ἢ γνωστοτάτη Θρακικὴ πόλις Αἴνος. Ὁ Palmer δὲν προσέκρουσεν ἄρα εἰς τὴν ἔκφρασιν τοῦ Πausανίου V, 10, 8: Παιωνίου, γένος ἐκ Μένδης τῆς Θρακίας καὶ V, 27, 12: τῶν δὲ ἐν Θράκῃ Μενδαίων. Τὴν διόρθωσιν, ἧτις ἴσως δὲν εἶναι ἀναγκαία, ἀναφέρει ὁ Hitzig - Blümner ἐνθ' ἀνωτέρω.

Ἀλλὰ καὶ ὁ von Sallet ἐν Zeitschrift für Numismatik V (1878), 223, κρίνων τὴν εἰρημένην γνώμην τοῦ Kirchhoff, παρετήρησεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παιωνίου ἢ Θρακικὴ Μένδη θὰ ἦτο πάντως ἀσήμαντός τις πολίχνη, ἐν ᾧ τὸ οὐχὶ σπάνιον ἀργυροῦν νόμισμα, τὸ ἀσφαλῶς ἀνήκον εἰς τὴν γνωστὴν Μακεδονικὴν ἐπὶ τῆς Παλλήνης Μένδην, φέρει τὴν ἰωνίζουσαν ἐπιγραφὴν ΜΕΝΔΑΙΗ δηλ. δραχμῆ. Εἰς τὴν σημαντικὴν ταύτην παρατήρησιν τοῦ Sallet δὲν φαίνεται ὅτι ἀπέδωκε προσοχὴν τίνα ὁ Kirchhoff, διότι ἐν τῇ 4ῃ ἐκδόσει τοῦ Ἀλφαβήτου (1887) ἐπαναλαμβάνει τὰ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ εἰρημένα, χωρὶς μάλιστα καὶ νὰ μνημονεύσῃ ἐντελῶς τὸν von Sallet.

Τελευταῖον ὁ E. Babelon γράφων ἐν Revue Numism. 1922 περὶ τοῦ νομισματικοῦ εὐρήματος τῆς Καλλάνδρας (Μένδης) καί, ἀνεξαρτήτως ἴσως τοῦ von Sallet, ἀναφέρων ὡς τεκμήριον τῆς ἰωνικότητος τῆς Μένδης τὸ αὐτὸ νομισματικὸν ἐπιγράφιον ΜΕΝ ΔΙΗ, ὁμιλεῖ ἐν σ. 119 περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ Παιωνίου ἐπὶ τοὺς νομισματικοὺς τύπους τῆς Μένδης καὶ περὶ ἐνδεχομένης συνεργασίας αὐτοῦ ἐν τούτῳ, καταλείπων οὕτω εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ζήτημα τῆς πατρίδος τοῦ Παιωνίου εἶναι λελυμένον καὶ ἀναμφισβήτητον, ἐν ᾧ πράγματι δὲν συμβαίνει τοῦτο διὰ πλείστους, ὡς εἶπον, οὐχὶ δὲ τυχαίους, ἀρχαιολόγους.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἐπιγραφικῶν καὶ τοῦ Brunn (Kunstlergeschichte) τὴν ὑποτιθεμένην ἐν τῇ κυρίως Θράκῃ Μένδην δέχονται ὡς πατρίδα τοῦ Παιωνίου, παρερμηνεύοντες τὸν Πausanίαν, καὶ ὁ Collignon Histoire de la sculpture grecque

I (1892), 455—7· ὁ *Treu Olympia* III (1897), 193· ὁ *Klein Geschichte der griech. Kunst*. II (1904), 188· ὁ *E. Gardner Handbook of Greek Sculpture* (1905), 341· ὁ *E. Löwy Griech. Plastik* (1911) Texts. 154· ὁ *Bulle Der schoene Mensch* ²(1912) Texts. 258· ὁ *Br. Schröder Jahrbuch* (29) 1914, 155· ὁ *G. Koerte Jahrbuch* (31) 1916, 276· ὁ *H. Lechat Phidias* (²1924), 155· ὁ *H. Schrader Pheidias* (1924), 116, 168· ὁ *Müller—Singer Künstlerlexicon* III, 357, ἴνα μόνον εἰς ὀλίγους περιορισθῶ.

Ἐκ τῶν ἄλλων παρατηρῶ ὅτι μόνος ὁ *Michaelis* πρότερον καὶ ὁ *Wolters* νῦν ἐν τῷ τοῦ *Springer Handbuch der Kunstgesch.* I², 306 ὁμοιολέκτως ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ Παιώνιος ἦτο «aus der ionischen, aber schon längst unter attischem Einfluss stehenden Stadt Mende in der *thrakischen Chalkidike*». Παρ' ὄλην τὴν ὀρθότητα αὐτῆς, ἴσως διὰ τὴν ἔλλειψιν ἐκτενεστεράς δικαιολογίας, δὲν φαίνεται ὅτι ἔπεισε πολλοὺς ἢ γνώμη, σύμφωνοι δὲ εἶναι μόνον ὁ *Kekule von Stradonitz Griech. Skulptur* ³(1922) 80 καὶ νεωστὶ ὁ *Picard La sculpture antique* I (1923) 362· καὶ ὁ *Regling* πρό τινος *Zeitschr. f. Num.* 1923, 9 σημ. 3 οὐχὶ μόνον ἀποδέχεται τὴν περὶ τῆς Θρακικῆς Μένδης ἐκδοχὴν, ἀλλὰ καὶ πειρᾶται νὰ στηρίξῃ αὐτὴν διὰ τινος χωρίου τοῦ *Πολυαίνου* II 1, 31, ἔνθα μνημονεύεται ἡ ἐπὶ τὴν Μ. Ἀσίαν ἐκστρατεία τοῦ Ἀγησιλάου καὶ ὑπὸ τούτου κατάληψις τῆς Μένδης ὡς ἀπικιζούσης. Ὁ *Regling* θεωρεῖ διὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν ἀπίθανον ὅτι πρόκειται περὶ τῆς Μακεδονικῆς Μένδης. Σημειωτέον ὅτι ὁ *Regling* αὐτ. 30 σημ. 2 ἐπὶ τοῦ ἐπιγραφίου ΜΕΝΔΑΙΗ στηριζόμενος παρατηρεῖ ὀρθῶς, ὡς ἤδη ὁ *von Sallet* εἶχεν ὑποστηρίξει, ὅτι ὁ ἰωνισμὸς τοῦ ἐπιγραφίου καθιστᾷ βεβαίως ἀπίθανον τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Παιώνιος κατήγετο ἐκ τῆς ἄλλης ἐν Θράκῃ καὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς Αἴνου κειμένης Μένδης διὰ τὸν ἰωνισμὸν τῆς ὑπὸ τὴν Νίκην ἐπιγραφῆς αὐτοῦ, δι' ὃν ἐν σ. 7 θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὴν Μένδην ἐκείνην ὡς γενέτειραν τοῦ καλλιτέχνου.

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ὁ Παιώνιος ἦτο ἐκ τῆς ἐν τῇ Παλλήνῃ Μένδης, ἀλλὰ καὶ ἡ ὡς ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἀναφερομένη νομιζομένη Θρακία Μένδη εἶναι ζήτημα καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὅλως. (Πολλαπλασιασμὸν πεπλανημένον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως ἤδη παρ' ἀρχαίοις συγγραφεῦσι δεικνύει ὁ *Allen West* ἐν διδακτικῇ πραγματείᾳ, δημοσιευθεῖση ἐν *Classical Philology* (18) 1923, 48-67: *On the Multiplication of Cities in Ancient Geography*, καθιστᾷ δὲ πιθανώτατον ὅτι αἱ ἐν Μακεδονίᾳ μνημονευόμεναι πόλεις Ἄρραι, Ἄρρη, Καλάρνα καὶ Καλάρραι ἀναφέρονται εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν, ὡσαύτως δὲ ὅτι μία πόλις εἶναι καὶ αἱ ἐν Μακεδονίᾳ ἀναφερόμεναι τρεῖς Ἀπολλωνίαι).

Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ ζητήματος εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τις ἀκριβέστερον τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα V, 27, 12. Ἐν τῷ χωρίῳ ἐκείνῳ ἐκ πρώτης ὄψεως ἤθελε νομίσει τις ὅτι πρόκειται περὶ Θρακικῆς πόλεως διότι ἡ φρ. «τὸ μὲν δὴ Θράκιόν τι εἶναι τεῖχος ἢ πόλις ἔοικεν ἢ Σίπτη» συνδυαζομένη πρὸς τὴν τελευταίαν φρ. «οἰκοῦσι δὲ ἀπὸ θαλάσσης ἀνω τῆς πρὸς Αἴνω πόλει», ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς (ἐν Θράκῃ) πόλεως Αἴνου, δὲν καταλείπει, ὡς φαίνεται, ἀμφιβολίαν ὅτι περὶ Θράκης πρόκειται. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι ἡ λέξις Θράκη δὲν εἶχε πάντοτε, ἦν ἔσχεν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις γεωγραφικὴν ἔννοιαν. Σχεδὸν περιττεύει νὰ ὑπομνήσῃ τις τὸν Θουκυδίδην μετὰ τῆς συνηθεστάτης αὐτῷ ἐκφράσεως τὰ ἐπὶ Θράκης, δι' ἧς δηλοῖ τὴν Μακεδονικὴν Χαλκιδικὴν μέχρι τῶν περὶ τὴν Ἀμφίπολιν τόπων περιήτου. Ἀναμιμνήσκω καὶ τὴν ἐπίσημον Ἀττικὴν ἔκφρασιν *Θρακικὸς φόρος*. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ

ἄλλοι πρὸ τοῦ Θουκυδίδου συγγραφεῖς εἶχον ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν τὴν λέξιν, οὕτως ὥστε κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἡ Θράκη περιλαμβάνει πᾶσαν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀλιάκμονος μέχρι τοῦ Εὐξείνου πόντου χώραν, τὴν τε νότιον, ἰδίᾳ παράλιον, Μακεδονίαν καὶ τὴν κυρίως Θράκην (πρβ. προχείρως Η. Kierpert Lehrbuch der alten Geographie 307 § 276). Ἄλλὰ καὶ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς μεταχειρίζονται τὴν λέξιν ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ αὐτῆς ἐννοίᾳ. Τοῦτο δὲ διότι ἀντλοῦσι παρὰ συγγραφέων παλαιότερας περιόδου.

Παράδειγμα ἀναμφισβήτητον τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος, ὅστις πλείστας πόλεις τῆς νοτίου Μακεδονίας καὶ δὴ καὶ τῆς Χαλκιδικῆς ἀναφέρει ὡς «*πόλεις Θράκης*». Ὁ Στέφανος, ἀκμάσας κατὰ τὸν 5ον μ.Χ. αἰῶνα, ἔσχε πηγὰς ἐν τῇ συγγραφῇ τῶν *ἔθνικῶν* αὐτοῦ ἄλλους τε Ἑλληνας ἱστορικούς καὶ γεωγράφους καὶ δὴ καὶ γεωγράφους τῆς περιόδου τῆς μεγάλης Θράκης, τὸν Κράτερον καὶ ἰδίᾳ τὸν Μιλήσιον Ἐκαταῖον καὶ ἄλλους πρβ. Meineke ἐν ἐκδόσει Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου ἐν σημειώσει εἰς λ. *Σάνη* καὶ ἰδίᾳ Christ-Schmidt Stählin Griech. Literaturgeschichte (1913) II 2, 888 ἔ.

Κατὰ ταῦτα ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἀναμφισβητήτως Μακεδονικὰς πόλεις ἀναφέρει ὡς Θρακικὰς· εἶναι δὲ αὗται αἱ ἐξῆς κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ Meineke: *Αἰόλιον Αἴσα, Αἰσύμη, Ἀφύτη (Ἀφυτις), Ἀρνη, Βέρρη, Βέρης, Γίγωνος, Θέρμη, Μένδη, Μεθώνη, Μίλκωρος, Ὀλόφυξος, Ὀλυνθος, Παλλήνη, Ποτίδαια, Σκιώνη, Στράμβαι, Στῶλος, Τορώνη, Τράγιλος, Φλέγρα*. Ἄλλαι ἀναφέρονται σαφέστερον ὡς Μακεδονικαί, καίπερ ὡς «ἐν Θράκῃ» οὔσαι μνημονευόμεναι. Χαρακτηριστικὴ δὲ εἶναι ἡ μνεῖα τῆς πόλεως Μηκυβέρνης ἥτοι: *Μηκύβεργα πόλις Παλλήνης τῆς ἐν Θράκῃ χερσονήσου*. Περὶ τῆς Σάνης λέγεται: *Σάνη πόλις Θράκης μεταξὺ Ἀθῶ καὶ Παλλήνης*. Ἡ πασίγνωστος παρὰ τὴν ὕστερον καὶ ἐξ αὐτῆς συνοικισθεῖσαν Θεσσαλονίκην *Θέρμη* λέγεται *πόλις Θράκης, Ἀπολλόδωρος δὲ Μακεδονίας φησί*. Ἐν τούτοις οἱ κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου χώραν εὐρισκομένη *Σίνδος* λέγεται ἀπλῶς *πόλις παρὰ τῷ Θερμαίῳ, Ἡρόδοτος ἐβδόμῃ* (κεφ. 123) *τὸ ἔθνικὸν Σίνδιος*, διότι ἐξ ἄλλης πηγῆς ἥτοι ἐκ τοῦ Ἡροδότου ἀντλεῖ ὁ Στέφανος, ἔνθα δὲν χαρακτηρίζεται αὕτη ὡς Θρακική.

Ἄλλὰ καὶ ἡ χερσόνησος τῆς Χαλκιδικῆς *Σιδωνία* λέγεται παρὰ τῷ Στεφάνῳ *μέρος Θράκης*. Διδακτικὴ δὲ διὰ τὴν σαφήνειαν αὐτῆς εἶναι τοῦ αὐτοῦ ἡ πληροφορία ἐν λ. *Στῶλος, πόλις, μία τῶν ἐν Θράκῃ βαρβαρικῶν, ἃς μετήνεγκαν ἐκ τῶν Ἡδωνῶν οἱ Χαλκιδεῖς εἰς τὰς αὐτῶν πόλεις*. Εἶναι ἄρα σαφῆς ἡ χρῆσις τῆς λ. Θράκη παρὰ τῷ Στεφάνῳ.

Καὶ ὁ μυθογράφος Κόνων, ἀκμάσας ἐπὶ Ἀρχελάου τοῦ φιλοπάτριδος καὶ κτίστου, βασιλέως τῆς Καππαδοκίας (36 π. Χ.-17 μ. Χ.), γράφει ἐν τῇ δεκάτῃ αὐτοῦ *διηγήσει* (Westermann Mythographi Graeci σ. 128 § X): *Ἡ ἰ' δὲ ὡς Σίδων ὁ Ποσειδῶνος καὶ Ὀσσης ὁ τῆς Θρακίας χερσονήσου βασιλεὺς γεννᾷ θυγατέρα Παλλήνην ἐκ Μενδηίδος νόμφης* κλπ. Δὲν δύναται δὲ νὰ γεννηθῇ ἀμφιβολία ἐνταῦθα περὶ τίνος χερσονήσου πρόκειται. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ Κόνων εἶχε Μακεδονικὰς πηγὰς ὑπ' ὄψει αὐτοῦ (πρβ. τελευταῖον Martini ἐν Pauly RE³ XI, 1335 8).

Παρὰ τοῦ αὐτοῦ μυθογράφου (Mythogr. Graec. σελ. 147 § XLVI) γινώσκομεν τὰ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως Αἰνείας ὑπὸ τοῦ Αἰνείου διὰ τῆς ἐξῆς διηγήσεως: *διαβὰς οὖν (ὁ Αἰνείας) τὸν Ἑλλήσποντον καὶ ἀφικόμενος εἰς Θερμόν (Θερμαῖον Tafel) καλού-*

μενον κόλπον, Ἀγχίσην μὲν ἀποθανόντα θάπτει, αὐτὸς δὲ τῶν ἐπιχωρίων δεομένων ὥστε βασιλεύειν αὐτῶν οὐκ ἐδέξατο. Εἶτα εἰς τὴν Βρουσιάδα (Κρουσιάδα ἢ Κρουσίδα Tafel) γῆν ἔρχεται. Πᾶσιν δ' ἦν ἐφίμερος οἷς ἐντυγχάνοι κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Ἐνταῦθα μυκησαμένης τῆς συνεπομένης αὐτῷ βοῦς ἐξ Ἰδης (τοῦτο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε) λαμβάνει τὸ κράτος τῆς γῆς διδόντων τῶν ἐπιχωρίων καὶ τὴν βοῦν θύει Ἀφροδίτῃ καὶ κτίζει πόλιν, ἣ τότε μὲν Αἴνεια ἀπὸ τοῦ κτίσαντος, ὕστερον δὲ παρενεγκόντος (παρενεχθέντος Tafel) τοῦ ὀνόματος Αἴνος ἐκλήθη.

Ὁ Tafel διώρθωσε τὸ χωρίον ἐν De Thessalonica eiusque agro σ. 10 σημ. 16, παρατηρεῖ δὲ ὅτι ὁ Φώτιος συνέχεε ἐν τέλει τὰ πράγματα ταυτίζων τὴν Αἴνειαν καὶ τὴν πρὸς τῷ Ἐβρω Αἴνον. Ἀλλὰ εἶναι πιθανὸν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ συγχύσεως, οὐδ' ὅτι παρηνέχθη τὸ ὄνομα τῆς Αἰνείας εἰς τὴν Αἴνον ἐν ὑστέροις χρόνοις.

Τὸ παρὰ **Φώτι**οῦ κείμενον *παρενεγκόντος* νομίζω ὅτι ἔχει ὀρθῶς, διότι συνδέεται πρὸς τὴν ἀμετάβατον χρῆσιν τοῦ *παραφέρειν*, ὅτε τοῦτο δηλοῖ πάσχω μεταβολήν, μεταβάλλομαι, ἀλλοιοῦμαι, διαφέρω κ.τ.ε. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὑπάρχει παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι καὶ ἐνεργητικὴ χρῆσις τοῦ παραφέρειν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μεταβάλλειν ἢ καὶ σκοπίμως διαστρέφειν ὄνομα, γνώμην οἶον παρ' Ἀπλιανῷ Ἐμφυλ. 2,68. 3,61 (πρβ. Liddell Scott - Κωνσταντινίδου Λεξικὸν ἐν λ.).

Ὁ Tafel νομίσας ὅτι ὁ **Φώτι**ος συγχέει τὴν Μακεδονικὴν Αἴνειαν καὶ τὴν Θρακικὴν Αἴνον εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον τὸ παθητικὸν *παρενεχθέντος*, νοῶν τοῦτο ἐν ἄλλῃ τοῦ παραφέρειν-παραφέρεσθαι ἐννοίᾳ ἢ τοῖ τῆ τοῦ φέρειν ἢ φέρεσθαι πέραν ἢ μακράν. Ἀλλ' οὕτως ὑπεβλήθη εἰς τὸν **Φώτι**ον, ἦν οὗτος δὲν φαίνεται σχὼν ποτε ἐννοιαν.

Ἐκ πάντων ἄρα τῶν παρατεθέντων χωρίων συναγεται ἀσφαλῶς ὅτι εἰς τοὺς γράφοντας μία Μένδη εἶναι γνωστή, ἣ ἐπὶ τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου Παλλήνης.

Ἀλλ' ἐλέχθη, ὡς εἶπον, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τῶν Πολυαίνου Στρατηγημάτων II 1,31 δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ τῆς Χαλκιδικῆς. Τὸ χωρίον τοῦ Πολυαίνου ἔχει ὡς ἐξῆς: Ἀγησίλαος εἰς Μένδαν ἀττικίζουσαν λάθρα νυκτὸς παρελθὼν τὸ καρτερώτατον τῆς πόλεως κατασχών, τῶν Μενδαίων ἀγανακτούντων καὶ σπουδῇ συνελθόντων εἰς ἐκκλησίαν, ἐπιστὰς «τί» ἔφη «θορυβεῖσθε; οἱ γὰρ ἡμίσεις ὑμῶν κοινωνοῦσι τῆς προδοσίας τῶν ἐμοὶ καταλαβεῖν τὴν πόλιν παρυσχόντων». Οἱ Μενδαῖοι ἀλλήλους ὑπόπτους ἠγησάμενοι τῆς ταραχῆς ἐπαύσαντο. Ὅτι ὁ Ἀγησίλαος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διέλθῃ ἐκ Μένδης οὔτε κατὰ τὴν εἰς Μ. Ἀσίαν μετάβασιν οὔτε κατὰ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον εἶναι ὄλως ὑποκειμενικὴ γνώμη. Ἀρκεῖ νὰ ἀναμνήσω ὅτι καὶ ὁ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς Ῥωμ. Ἀρχ. I 47 παριστᾷ τὸν Αἰνείαν διαπλέοντα τὸν Ἑλλήσποντον καὶ κατευθυνόμενον πρὸς τὴν Παλλήνην, ὡς πρὸς ἔγγιστα κειμένην χερσόνησον (ἐπὶ τῆς ἔγγιστα κειμένης χερσονήσου τὸν πλοῦν ποιούμενος, ἣ πρόκειται μὲν τῆς Εὐρώπης, καλεῖται δὲ Παλλήνη). Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι στρατεῖαι παραπλέουσι τὴν Μακεδονίαν. Παρὰ ταῦτα δ' ὁμοῦς δὲν φαίνεται καὶ ὅτι τυχαίως εὗρέθη ὁ Ἀγησίλαος ἐν Μένδῃ, διότι ρητῶς ὁ Πολύαινος ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἀγησίλαος ἐπραξεν ὅσα ἐπραξε κατὰ τῆς Μένδης ὡς ἀττικίζούσης. Μετέβη ἄρα ἐκεῖ αὐτοβούλως, ἀσφαλῶς ἵνα ἐκμηδενίσῃ τὸν ἐκ τοῦ ἀττικισμοῦ τῆς Μένδης κίνδυνον, — διότι ἐκτραγέντος τοῦ Κορινθιακοῦ πολέμου, ὁ Σπαρτιάτης βασιλεὺς ἠθέλε νὰ ἔγῃ ἐκκαθαρίσει τὸ ἔδαφος. Ἀλλ' ἡ σπουδὴ τοῦ Ἀγησιλάου νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, σημαίνει ὅτι ἡ πόλις αὕτη δὲν ἦτο μηδαμινόν τι χωρίον. Ὅτι δὲ ὁ Ἀγησίλαος

διήλθεν ὄντως ἐκεῖθεν κατὰ τὴν ἐκ Μ. Ἀσίας ἐπάνοδον μανθάνομεν ἐμμέσως παρὰ τοῦ Πausανίου III, 9, 12 λέγοντος: *κατὰ ταύτην μὲν δὴ τὴν ἀνάγκην ὀπίσω τὸ στρατευμα ἐκ τῆς Ἀσίας ἀπῆγεν Ἀγησίλαος ἐπεὶ δὲ ἐξ Ἀβύδου περαιωθεὶς ναυσὶν εἰς Σηστόν καὶ διεξελεθῶν τὴν Θράκην ἀφίκετο εἰς Θεσσαλίαν κ.λ.π.* πρβ. καὶ Διόδωρον Σικελ. XIV, 79 ἔ. Beloch Gr. Geschichte II, 147. — Ἐπειτα λησμονεῖται ὅτι ὁ Πολύαινος, ὁ ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων ἀκμάσας 138-169, ἦτο Μακεδῶν, ἐγίνωσκεν ἄρα πιθανώτατα τὴν γεωγραφίαν τῆς πατρίδος αὐτοῦ καλῶς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι πιστευτὸν ὅτι, ἐὰν ὑπῆρχον δύο Μένδαι, θὰ παρέλειπεν ἐν τῇ διηγήσει νὰ διακρίνη περὶ τίνος Μένδης ὀμιλεῖ; Βεβαίως οὐχί. Ἐπιβάλλεται ἄρα ἐξ ἑαυτοῦ τὸ συμπέρασμα οὐχὶ μόνον ὅτι περὶ τῆς Παλληνικῆς Μένδης ὀμιλεῖ ὁ Πολύαινος, ἀλλὰ καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη, ἵνα ἐννοῇ ἐκείνην.

Ἄλλὰ καὶ τὸ περίφημον χωρίον τοῦ Πausανίου V, 27,12 δὲν δύναται κατὰ ταῦτα νὰ ἐννοῇ ἄλλην Μένδην παρὰ τὴν Παλληνικὴν, τὴν καὶ Ἑρετρικὴν ἀποικίαν. Καὶ ἐνθα ἀλλαγῶ τῶν Ἡλειακῶν γίνεται λόγος περὶ Μένδης ἢ ἐν Μακεδονίᾳ νοεῖται.

Οὐχὶ δὲ μόνον δι' ὅσα ἐξ ἄλλων συγγραφέων παρέθηκα χωρία εἶναι προφανὲς ὅτι καὶ ὁ Πausanίας τὴν Μένδην ταύτην καὶ δὴ καὶ μόνην ταύτην ἐννοεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ Πausανίου μόνου λαμβανομένου δύναται νὰ ἐξαχθῇ ἀβιάστως τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄνευ ἄλλης τινὸς ἐπικουρίας. Κυριώτατος λόγος εἶναι ὅτι ἐν τῇ χρήσει τοῦ Πausανίου ἡ λέξις *Θράκη* δὲν δηλοῖ πάντοτε τὴν κυρίως Θράκην, ἀλλ', ὅπερ δὲν παρατηρήθη, ὡς φαίνεται, μέχρι τοῦδε, εὐρίσκεται καὶ ἐν τῇ εὐρύτερᾳ αὐτῆς σημασίᾳ. Τὰ χωρία, ἐν οἷς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀπαντᾷ, εἶναι τὰ ἑξῆς:

III, 9, 12: *ἐπεὶ δὲ ἐξ Ἀβύδου περαιωθεὶς ναυσὶν εἰς Σηστόν καὶ διεξελεθῶν τὴν Θράκην ἀφίκετο εἰς Θεσσαλίαν, ἐνταῦθα οἱ Θεσσαλοὶ... ἐπειρῶντο εἶργειν.* Ἡ Θράκη ἐνταῦθα παρίσταται συνεχομένη τῇ Θεσσαλίᾳ. Ὅτι δὲ ὁ Ἀγησίλαος διήλθε καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς Χαλκιδικῆς Μένδης, τοῦτο γινώσκομεν ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυαίνου ἀναφερομένου, ἀνωτέρω δὲ μνημονευθέντος, στρατηγήματος.

Ἐν V I, 4, 8: *τὸν δὲ ἕτερον (δηλ. ἀνδριάντα), ὅτω μὴδὲν ἐστὶν ἐπίγραμμα, μνημονεύουσιν ὡς Ἀριστοτέλης ἐστὶν ὁ ἐκ τῶν Θρακίων Σταγείρων κ.λ.π.*

Οὐδεὶς δύναται βεβαίως νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ πατρὶς τοῦ Ἀριστοτέλους ἔκειτο ἐν τῇ κυρίως Θράκῃ.

Ἄλλ' οὐδ' ἐκ τοῦ χωρίου τῶν Φωκικῶν X,11,5: *Ποτιδαιατῶν δὲ τῶν ἐν Θράκῃ καὶ Συρακουσίῳ, τῶν μὲν ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ἀπὸ τοῦ Ἀττικοῦ τοῦ μεγάλου πταίσματος, Ποτιδαιᾶται δὲ εὐσεβείας τῆς εἰς τὸν θεὸν ἐποίησαν,* εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ τινὶ ἢ σκέψῃ νὰ ἀναζητήσῃ ἄλλην Ποτιδαίαν ἐν Θράκῃ.

Τὸ ἐν I,25,2: *πρὸς δὲ τῷ τείχει τῷ νοτίῳ γιγάντων, οἱ περὶ Θράκην ποιεῖ καὶ τὸν ἰσθμὸν τῆς Παλλήνης ᾤκησαν, τούτων τὸν λεγόμενον πόλεμον καὶ μάχην πρὸς Ἀμαζόνας Ἀθηναίων κ.λ.π.* δὲν φαίνεται νὰ νοῆται ἄλλην τινὰ Παλλήνην παρὰ τὴν Μακεδονικὴν. Πρβ. καὶ VIII, 291: *λέγουσι δὲ οἱ Ἀρκάδες τὴν λεγομένην γιγάντων μάχην καὶ θεῶν ἐνταῦθα καὶ οὐκ ἐν τῇ Θρακίᾳ γενέσθαι Παλλήνην καὶ θύουσιν ἀστραπαῖς αὐτόθι καὶ θυνέλλαις τε καὶ βρονταῖς.* Πρβ. περὶ τῆς παραδόσεως Frazer Pausanias IV, 314 ἔ. καὶ Hitzig-Blümner II! 1, 215. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ Παλλήνη ἐκαλεῖτο καὶ *Φλέγρα*. Πρβ. καὶ Ἡγήσιππον τὸν Μηκυβερναῖον παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαν-

τίω ἐν λ. «Παλλήνη δ' ἐστὶ χειρρόνησος τρίγωνος τὴν βάσιν ἔχουσα πρὸς μεσημβρίαν ἐστραμμένην· ἐκαλεῖτο δὲ Φλέγρα τὸ παλαιὸν καὶ ὤκειτο ὑπὸ τῶν Γιγάντων καὶ ἡ τῶν θεῶν καὶ τῶν Γιγάντων μάχη ἐνταῦθα μυθεύεται γενέσθαι» κ.ά. Πρβ. νῦν περὶ πάντων τῶν εἰς τοὺς Γίγαντας ἀναφερομένων Waser ἐν Pauly RE³ Supplem. III (1918), 66-759. 1305 ἔ.

Κατὰ πάντα ταῦτα ἡ ἔκφρασις τοῦ Πausανίου *Θράκη, Θρακία, ἐν Θράκη*, περὶ τῆς Μένδης προκειμένου δὲν δύναται νὰ παρασύρῃ ἡμᾶς εἰς ἄλλην τοπογραφικὴν ἐρμηνείαν παρ' ἐκείνην, ἣν πράγματι ἔχει καὶ ἦν ἀνωτέρω ἐξηκριβώσαμεν.

Ἐπολείπεται νῦν νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Πausανίου παρουσία τῆς Αἴνου, ἣτις ἀναμφισβητήτως οὐχὶ ὀλίγον συνετέλεσεν, ὥστε ἡ Μένδη νὰ μετατεθῇ εἰς τὴν κυρίως Θράκην.

Ἦδη ὁ παλαιὸς Palmerius, ὡς εἶπον, προσκρούσας εἰς τὴν μνειάν τῆς Αἴνου, εἶχε διορθώσει *πρὸς Σάνη* μετὰ τινος δισταγμοῦ δηλουμένου δι' ἐρωτηματικοῦ. Ἄλλὰ νομίζω ὅτι καὶ ἄνευ διορθώσεως τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν τῇ Παλλήνῃ Μένδην. Ἡ ἀναφερομένη Αἴνος δὲν εἶναι, νομίζω, ἡ ἐν τῇ κυρίως Θράκῃ γνωστοτάτη πόλις, ἀλλ' ἡ ἐν τῷ Θερμαίῳ κόλπῳ ἐπίσης γνωστὴ πόλις *Αἴνεια*, ἣτις κατὰ τὸν μυθολογικὸν Κόνωνα, ὡς εἶδομεν, «*παρενεγκόντος τοῦ ὀνόματος ἐκλήθη ὕστερον Αἴνος*».

Ἐὰν δ' ὁμοίως, ἀποδεδειγμένου πλέον ὄντος ὅτι περὶ τῆς ἐν τῇ Παλλήνῃ Μένδης πρόκειται, εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνῃ τις διόρθωσις, ὥστε νὰ μὴ προσκρούῃ τις εἰς τὴν παρουσίαν τῆς Αἴνου, τότε ἀπλουστάτη τοῦ κειμένου μεταβολὴ ἀποκαθιστᾷ τὴν κατὰ τὴν γνώμην τινῶν ἐλλείπουσαν ὁμαλότητα. Ἄρκει δὲ πρὸς τοῦτο ἀντὶ *πρὸς Αἴνω* νὰ γράψωμεν *πρὸς Αἰνεία*. Ἄλλ' ἐπαναλαμβάνω ὅτι καὶ ἡ διόρθωσις αὕτη δὲν μοι φαίνεται ἀναγκαία. Τοῦναντίον μάλιστα νομίζω ὅτι τὸ τε χωρίον τοῦ Κόνωνος καὶ τὸ χωρίον τοῦ Πausανίου στηρίζουσιν ἄλληλα ἰκανῶς, ὥστε μὴτε ἐκεῖ νὰ ὑποθέσωμεν σύγχυσιν Αἴνου καὶ Αἰνείας, μὴτε παρὰ τῷ Πausανίᾳ νὰ διορθώσωμεν τὴν Αἴνον εἰς Αἰνείαν. Μία ἄρα μόνη Μένδη ὑπῆρξεν, ἡ ἐπὶ τῆς Παλλήνης Ἐρετρικὴ ἀποικία, ἐν ταύτῃ δὲ ἐγεννήθη καὶ ὁ Παιώνιος. Ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πατρίδι αὐτοῦ θὰ εἶχεν ἤδη καλλιτεχνικὴν παρόρμησιν ὁ Παιώνιος δύναται τις νὰ θεωρήσῃ βέβαιον ἀποβλέπων εἰς τὰ καλλιτεχνικώτατα τῆς πόλεως νομίσματα καὶ λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ἀπὸ τῆς Ἐρετρίας καταγωγὴν αὐτῆς, ἔνθα κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἡ τέχνη ἐπιμελῶς ἐθεραπεύετο. Ἡ σχέσις δὲ αὕτη τῆς Μένδης καὶ τῆς Ἐρετρίας καθιστᾷ πιθανωτάτην τὴν συχνὴν μεταξὺ ἀποικίας καὶ μητροπόλεως ἐπικοινωνίαν, διὰ τῆς ὁδοῦ δὲ ταύτης φαίνεται ὅτι ὁ Παιώνιος ἔφθασε καὶ εἰς Ἀθήνας καὶ ἀνεπτύχθη ἐν τῷ ὑπερόχῳ ἐκείνῳ καλλιτεχνικῷ περιβάλλοντι. Ἐν Ἐρετρίᾳ βεβαίως εἶδεν ὁ Παιώνιος τὰ λαμπρὰ ἀρχαῖα ἔργα τῶν ἀειωμάτων τοῦ ναοῦ τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος τὰ κοσμοῦντα σήμερον τὸ Μουσεῖον τῆς Χαλκίδος, παρὰ ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα ἴσως ἔξοχα πλαστικὰ καὶ κεραμικὰ ἔργα, ὅσα τὰ μέχρι τοῦδε γενόμενα ἀξιόλογα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἐπιτρέπουσι νὰ εἰκάσωμεν μετὰ μεγίστης πιθανότητος. Ἐν Ἐρετρίᾳ ἀσφαλῶς παρὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα ἐγνώρισεν ὁ Παιώνιος τὸν καλλιτεχνικὸν ἐκείνον ἰωνισμόν, ὅστις εὐρίσκετο ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς Ἀττικῆς τέχνης, ἐν τέλει δὲ κατέληξεν εἰς τὴν πλήρη ταύτισιν πρὸς ἐκείνην, ἣτις δὲν ἦτο καὶ αὐτὴ εἰμὴ συγκεκριμένος ἰωνισμός.

Αἱ ποικίλαι θεωρίαι, αἵτινες ἀνεπτύχθησαν ἐκάστοτε περὶ τῆς τέχνης τοῦ Παιω-

νίου οὐχὶ ἀπὸ μόνης τῆς ἐν Ὀλυμπία Νίκης καὶ τῶν ἑναετίων (Körte Jahrbuch (31) 1916, 276) P. Johansen Arch. Anzeiger 1923/4, 153 ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Schrader καινοτομούμενα) ὁρμώμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐσφαλμένης ἐκδοχῆς περὶ τῆς δευτέρας Μένδης καὶ τῆς ἐκ τῆς Μικρασιατικῆς Ἰωνίας καταγωγῆς τῶν κατοίκων αὐτῆς, εἶναι ἀνάγκη νὰ δοκιμασθῶσι ἄνευ τῆς προϋποθέσεως ταύτης, ἥτις δὲν εἶναι πλέον δυνατὴ. Ὁ Παιώνιος παρεστάθη ἔχων πολλῶν πλείονα Ἰωνικὰ στοιχεῖα ἢ ὅσα πράγματι ἔχει ἢ μᾶλλον ἐγένετο προσπάθεια νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς ἀποκλειστικῶς Ἰωνικὰ στοιχεῖα, ὅσα φαίνονται μᾶλλον ἀτομικὰ τοῦ καλλιτέχνου χαρακτηριστικὰ καὶ κατορθώματα. Παρεστάθη ὡς ἐργασθεὶς ἐν Κυζίκῳ, ἵνα ἐρμηνευθῆ ὁ ὑποτιθέμενος Μικρασιατικὸς ἰωνισμὸς αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἀνυπάρκτου δευτέρας Μένδης. Ὁρθὰς τεχντροπικὰς παρατηρήσεις ποιεῖται ὁ W. Klein Jahrbuch (33) 1918 27 ἐ.

Ὁ Παιώνιος κινεῖται καὶ δρᾷ καλλιτεχνικῶς ἐντὸς τοῦ Ἀττικοῦ κύκλου ἔχων ἀναμφισβητήτως ἰδίαν ὄντοτητα καὶ ἐκπεφρασμένον ἀτομικὸν καλλιτεχνικὸν χαρακτήρα ¹.

Γεώργιος Π. Οικονόμος

1 Περὶ τῆς τέχνης τῶν ἐν τῷ Ὀλυμπιακῷ ναφ τοῦ Διὸς γλυπτῶν ποικιλώταται, ὡς γνωστὸν, ἐξηγῆθησαν μέχρι τοῦδε γνῶμαι 1) Τοὺς χαρακτήρας βορειοελληνικῆς τεχντροπίας ἀνεγνώρισεν ἐν αὐτοῖς πρῶτος ὁ Brunn ἐν διεξοδικαῖς περὶ τοῦ θέματος μελέταις (1876-1878· νῦν Kleine Schriften II, 184 ἐ. 201 ἐ. 217 ἐ.).

2) Ἀργεῖοσικνῶνιον σχολὴν διαβλέπει ὁ Treu (Arch. Ztg. 1882,78), ὁ K Lange (Ath. Mitt. 1882,87), ὁ Studniczka (Röm. Mitt. 1887, 53, 102. Athen. Mitt. XII 375), ὁ Hauser (Furtwängler-Reichhold Gr. Vasenmal. 116,9).

3) Δυτικὴν Ἑλληνικὴν ἤτοι Σικελιωτικὴν σχολὴν εἰκάζει ὁ Kekule (Arch. Ztg 1883,240).

4) Παρίαν σχολὴν διαγινώσκει ὁ Furtwängler (Archaeol. Studien Brunn dargebracht 1893 σ. 67).

5) Ἡλείακην σχολὴν δέχεται ὁ Overbeck Gesch. der gr. Plastik I⁴, 330.

Περὶ τὰς γνώμας ταύτας κυκλεῖται μέχρι σήμερον ἡ περὶ τὰ Ὀλυμπιακὰ γλυπτὰ ἀσχολουμένη μελέτη· πρβλ. καὶ Collignon Histoire de la sculpt. I, 456,460 ἐ. — Ὁ Klein Gesch. griech. Kunst I, 469 θεωρεῖ μᾶλλον Ἡλείακην τὴν σχολὴν, ἀλλ' ἐν σ. 471 σαφέστερον ἐκφράζει τὴν γνώμην ὅτι ἡ ὁ καλλιτέχνης οὗτος ἀνήκει εἰς τὸν Ἀττικὸν κύκλον, ἐργαζόμενος δὲ παρὰ τὸν Κρίτιον καὶ τὸν Νησιώτην καὶ ἄλλους ἐκπροσωπεῖ ἰδίαν καλλιτεχνικὴν κατεύθυνσιν ἢ ὅτι ἐκπροσωπεῖ οὗτος σχολὴν, ἥτις τελεῖ ὑπὸ τὴν κυριαρχοῦσαν ἐπίδρασιν τῆς Ἀττικῆς τέχνης.

Ὁ Picard La sculpt. antique 362 συντάσσεται πρὸς τὴν γνώμην 2· ὡς πρὸς τὴν βιβλιογραφίαν πρβ. Picard αὐτ. σ. 366 Deonna L'archéologie I. 347 ἀρ. 3 (346 ἐ.). W. Vollgraff [Mélanges Holleaux σ. 301].

Τολμηρότατος βεβαίως εἶναι μεταξὺ τῶν νεωτάτων ὁ Schrader ἐν τῷ περιβόητῳ αὐτοῦ ἔργῳ Phidias ἀπονέμων τῷ Παιωνίῳ πολλῶν πλείονα ἔργα ἢ ὅσα οὗτος ὄντως ἐποίησεν ἢ ὅσα εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐποίηθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

Ὁ Studniczka Abhandl. sächs. Akad. XXXVII 1923 καθορίζων πειστικῶς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος τῆς Ὀλυμπίας (πρβ. Pfuhl Philol. Wochenschr. 1923, 962), ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς τεχνο-

τροπίας τῶν γλυπτῶν ἐπιμένει εἰς τὴν ἐκ τῆς Πελοποννησιακῆς τέχνης προέλευσιν αὐτῶν.

Καὶ ὁ Buschor (R Hamann—E Buschor Die Skulpturen des Zeustempels zu Olympia 1924) ἐν τῇ ὥραϊα ἀναλύσει τῶν γλυπτῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς, καίπερ ἀνευρίσκων πλείστα ἀναλογίας ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀγγειογραφίᾳ, φαίνεται μᾶλλον προσκείμενος τῇ γνώμῃ τῆς Πελοποννησιακῆς προελεύσεως.

Μετὰ μείζονος περισκέψεως καὶ ἀσφαλεστέρας κρίσεως ἐκφράζεται νεωστὶ ὁ Pfuhl ἐν τῷ μνημειῳδῇ ἔργῳ Malerei und Zeichnung der Griechen II 519 § 556.

Γεγονὸς παρὰ πάντα ταῦτα εἶναι ὅτι ὁ ἑυθὺς τῶν Ὀλυμπιακῶν γλυπτῶν δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἄνευ τῆς προϋποθέσεως τοῦ μεγάλου Ἀττικοῦ καλλιτεχνικοῦ ῥεύματος. Ἡ μέθοδος πρὸς τούτοις τῆς ἀθετήσεως τῶν παρὰ Πausanίαν ἀπαντωσῶν εἰδήσεων περὶ τῶν τεχνιτῶν τῶν ἑναετίων τῆς Ὀλυμπίας ὡς ἀσυμβιβάστων πρὸς τὰ πράγματα εἶναι τοῦλάχιστον ἐπισημῆς, ἔχει δὲ πάντως ἀνάγκην τροποποιήσεως.

Ἡ παρατήρησις τοῦ Koerte Jahrbuch, ἐνθ' ἀνωτέρω, ὅτι τὰς πληροφροῦς ταύτας τοῦ Πausanίου εἴμεθα ὑποχρωσμένοι νὰ λάβωμεν ὡς τι δεδομένον εἶναι ὀρθοτάτη, ἡ δὲ ἀθέτησις αὐτῶν, ἐν ᾧ χρόνῳ δὲν εἴμεθα ἀκόμη ἐπαρκῶς πεφωτισμένοι περὶ ποικίλων ζητημάτων τῶν καλλιτεχνικῶν χαρακτήρων ἐν ταῖς λεπτομερίαις τῶν τε σχολῶν καθόλου καὶ τῶν ἐπὶ μέρος καλλιτεχνῶν ὡς ἀτόμων, δὲν εἶναι ἡ ἀσφαλεστέρα ὁδὸς πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ὀρθῆς λύσεως. Οὐχὶ δὲ ὀλίγον συντελεῖ ἐνίοτε εἰς ἐσφαλμένην κατεύθυνσιν καὶ ἡ τάσις πρὸς ἐρμηνείαν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων δι' ἀναγωγῆς μερικῶν καὶ ἀτομικῶν φαινομένων εἰς γενικοὺς καλλιτεχνικοὺς τύπους μακρὰν πάσης προσωπικότητος καὶ ἀτομικότητος καὶ κατ' ἀκολουθίαν μακρὰν τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ἐπίσης δυσχεραίνει τὴν ἐρμηνείαν καὶ ἡ στενὴ ἀντίληψις περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν καλλιτεχνῶν, ὅπως ἐργάζονται μετὰ μείζονος ποικιλίας ἐν τε τῇ ἐκφράσει καὶ ἐν τῇ ἐπιλογῇ τῶν θεμάτων ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ τεχντροπικοῦ συνόλου τῆς περιόδου αὐτῶν. Ἡ ἀτελής ἡμῶν γνώσις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ περὶ τῆς ποικιλίας τῆς διατυπώσεως πάντων τῶν ἔργων καλλιτέχνου τινὸς ἢ καὶ σχολῆς τινος δὲν παρέχει ἡμῖν τὸ δικαίωμα τῆς εἰσθιάσεως μονοτονίας καὶ καλλιτεχνικῆς πτωχείας εἰς τὸ ὅλον αὐτοῦ ἢ τῆς σχολῆς ἔργων.